

Natalia Bilous
(*Instytut Historii Ukrainy,
Narodowa Akademia Nauk Ukrainy, Kijów*)
ORCID: 0000-0002-6036-3204
DOI: 10.36693/RPTHHer.2023.2

Pieczętki osobiste mieszczan kijowskich i wołyńskich z XVI–pierwszej połowy XVII w. Materiały do katalogu

Streszczenie: Celem niniejszego artykułu jest próba prezentacji i systematyzacji według znaków rodowych pewnej części pieczętek osobistych albo gmerków przedstawicieli elity miejskiej Kijowa oraz niektórych miast wołyńskich (ogółem 33 osób) z okresu wczesnonowożytnego. Omawiane pieczętki demonstrują różnorodność użycia znaków rodowych. Jest to materiał skromny ilościowo, bardzo fragmentaryczny, ciekawy dla porównania, wzbogaca naszą wiedzę o wczesnonowożytnym społeczeństwie miejskim Kijowa i Wołynia.

Słowa kluczowe: sfragistyka, pieczętki osobiste, sygnety, znaki rodowe, mieszczanie, Kijów, Wołyń, XVI w., pierwsza połowa XVII w.

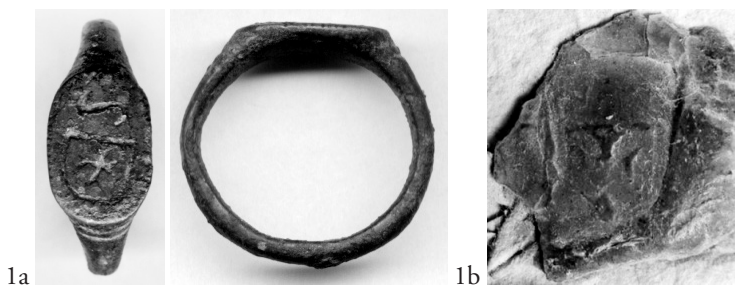
Problematyka pieczęci osobistych mieszczan kijowskich i wołyńskich zasługuje na zainteresowanie z kilku powodów. Przede wszystkim ze względu na rolę, jaką odgrywały w życiu społecznym, politycznym i gospodarczym miast. Właścicielami tych pieczętek byli z reguły urzędnicy miejscy, kanceliści, kupcy, przedstawiciele elity miejskiej, którzy uwierzytelniali transakcje prywatno-prawne, akta kupna-sprzedaży itd. Ich odciski odnaleziono przy wypisach z ksiąg miejskich, których oryginały nie zachowały się w archiwach Kijowa i Krakowa. Jest to materiał bardzo ciekawy pod względem porównawczym z regionami zachodnimi dawnej Rzeczypospolitej.

Od publikacji w „Roczniku Sfragistycznym” w Kijowie (2012) artykułu o znakach i herbach na pieczętkach mieszczan kijowskich, którego współautorem był Oleg Odnożenko¹, minęło już 10 lat. W trakcie długotrwałej kwerendy odnaleziono nowe interesujące źródła, więc pojawiła się możliwość uzupełnienia naszych badań. Obecnie dysponujemy wizerunkami (obrazami) ok. 50 pieczętek. Są to odciski na dokumentach oraz dwa oryginalne tłoki — sygnety z prywatnej kolekcji sfragistycznej Oleksija Szeremetiewa. Celem niniejszego artykułu jest próba prezentacji i systematyzacji według znaków rodowych pewnej części pieczętek osobistych albo gmerków przedstawicieli elity miejskiej Kijowa oraz niektórych miast wołyńskich (ogółem 33 osób) z omawianego okresu.

¹ Н. Білоус, О. Однороженко, *Геральдика київських міщан другої половини XVI–першої половини XVII ст.*, „Сфрагістичний щорічник” 2012, nr 2, s. 283–296.

Pieczętki urzędników kijowskich

Najstarsza zachowana pieczętka albo sygnet należała do wójta kijowskiego Ganka Onkowicza Michajłowicza i pochodzi z końca XV–początku XVI w., obecnie należy do kolekcji Muzeum Szeremetiewa. W polu pieczętki znajduje się hiszpańska tarcza z krzyżem z rzeźbionymi końcami. Pieczęć owalna (o rozmiarze: 17 mm x 11 mm, wysokość: 26,5 mm, waga: 7,8 g) wykonana została ze stopu miedzi. Płytką pieczęci, całkowicie połączona z pierścieniem, jest źle zachowana.

Zachował się jego odcisk przy dokumencie — wypisie z ksiąg miejskich kijowskich (13 sierpnia 1508), także w złym stanie zachowania².

W okresie przed unią lubelską (1569) mieszczańscy kijowscy i wołyńscy korzystali przeważnie z rodowych znaków, których podstawą były różne konstrukcje składające się z liter, krzyży, strzał, kół, półkoli. Pierwszy z tych typów można analizować na przykładzie gmerków przedstawicieli zamożnych rodzin mieszczańskich Kijowa — Chodyków, Bałyków, Malikowiczów i Romanowskich. Najstarszy należał do wójta kijowskiego Maksyma Chonicza (1551). Jego rodowy znak miał formę półkola z końcami do dołu, krzyżującego się z pasem z końcami zagiętymi w dół nad ośmioramienną gwiazdą³. Jest to pieczęć owalna (rozmiar: 17 mm x 14 mm), z napisem u góry cyrylicą: **МАКСИМ**.

2

Tworzenie znaków rodziny Chodyków można prześledzić na podstawie pieczęci rajcy kijowskiego Fedora Chodyki-Kobyzewicza z 1553 r. Widzimy w tarczy hiszpańskiej umieszczony pod krzyżem znak literniczy: **М** oraz napis cyrylicą u góry: **Θедоръ**.

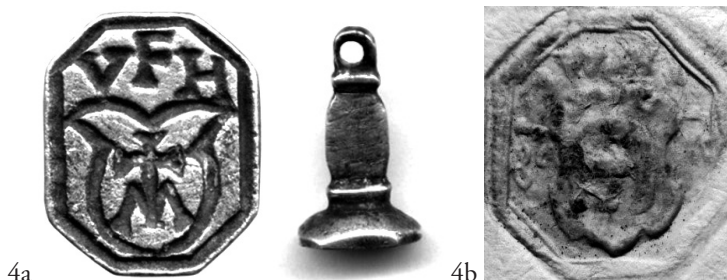
² Інститут рукопису Національної Бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (cyt. dalej: ІР НБУВ), Ф. 301, спр. 216П, серія В.

³ Центральний державний історичний архів України у м. Києві (cyt. dalej: ЦДІАУК), Ф. 62, оп. 1, спр. 3, арк. 21.

3

Podobieństwa do tak skonstruowanego znaku widać na pieczęci jego krewnego Wasila Fedorowicza Chodyki. W prywatnej kolekcji Muzeum Szeremetiewa w Kijowie zachował się jej oryginalny typariusz. To jest wyjątkowa oryginalna pieczętka wykonana ze srebra, ważąca 5,1 g, której wypukła płytka ma ośmiokątny kształt o wymiarach: 13 mm x 10,5 mm i grubości: 4 mm, połączona z rękojeścią o wysokości: 18,5 mm, szerokości: 7 mm i grubości: 3 mm. Ta część ma wygląd długiego płaskiego uchwyty z otworem w górze. W polu pieczęci umieszczona została renesansowa tarcza ze znakiem przypominającym literę **M** pod krzyżem oraz łacińskie litery nad tarczą: VFH.

4a

4b

Rodzina Chodyków należy do najbardziej znanych mieszczan kijowskich z końca XVI w. i pierwszej połowy XVII w. Przodkowie właściciela tej pieczętki, Wasyla Fedorowicza Chodyki, pochodzili z mozyrskich bojarów. Sam Wasyl osiągnął awans społeczny dzięki udanemu małżeństwu z Jefrosynią Mitkiewiczówną, przedstawicielką bogatej rodziny mieszczańskiej. Był wielokrotnie wybierany rajcą, dzięki działalności kupieckiej zgromadził też znaczny majątek, a 27 marca 1589 r. udało mu się otrzymać przywilej nobilitacyjny, wydany na sejmie w Warszawie, którym nadano mu herb szlachecki⁴. Wizerunek tego herbu obecny jest na jego drugiej, nowszej pieczęci (4b): w polu renesansowa tarcza, na której podkowa z trzema wrębami w środku. Nad tarczą litery: **WK** — Wasyl Krenicki. Jej odcisk zachował się przy dokumencie z 5 kwietnia 1609 r.⁵ Jest to ośmioboczna pieczęć o wymiarach: 18 mm x 16 mm.

Znak z literą **M** nad krzyżem z zakrzywionymi końcami i podstawą używany był jako herb rodowy przez rajcę Łewka Fedorowicza, co widać na jego osobistej pieczętce z 1600 r.⁶ — jest ona okrągła z tarczą niemiecką, jej średnica wynosi 14 mm. Powyżej tarczy widoczne są cyryliczne litery: ЛЮ.

⁴ Dokładniej zob.: Н. Білоус. *Привілей на шляхетство киянам Ходикам-Кобизевичам 1589 року*, „Сфрагістичний щорічник” 2012, nr 2, s. 297–302.

⁵ Archiwum Narodowe w Krakowie (cyt. dalej: ANK), Archiwum Sanguszków (cyt. dalej: ASang), teka XXVII, plik 73.

⁶ ЦДІАУК, Ф. 62, оп. 1, спр. 3, арк. 25 зв.

5

Pewne podobieństwa tej ikonografii spostrzegamy na sygnecie rajcy Michała Fedorowicza z 1571 r. Tak samo widoczny jest na niej znak w postaci litery **M** pod przekreśloną strzałą skierowaną w górę⁷. Jest to pieczętka ośmioboczna o wymiarach: 15 mm x 12 mm, w górze litery: **MΦ**.

6

Znak z literą **N** z krzyżem przedstawiono w formie herbu w renesansowej tarczy na sygnecie rajcy kijowskiego Kalenika Romanowskiego z roku 1553. Jest to owalna pieczęć o wymiarach: 15 mm x 13 mm, u góry napis cyrylicą: **КАЛЕН**⁸.

7

Pieczętka kijowskiego rajcy i kupca Bogdana-Nefedija Malikowicza z tegoż roku ma znak w postaci litery **W** pod krzyżem w renesansowym godle. Jest również owalna, ma wymiary: 14 mm x 13 mm, u góry napis cyrylicą: **НЄФЄД**⁹.

⁷ ЦДІАУК, Ф. 44, оп. 1, спр. 1, арк. 523 зв.

⁸ ЦДІАУК, Ф. 62, оп. 1, спр. 3, арк. 22.

⁹ Ibidem.

8

Podobnie wygląda konstrukcja znaku rodowego w postaci litery **W**, obecna na sygnecie wójta kijowskiego Jacka Bałyki (1598)¹⁰ oraz jego syna Jacka (1623).

9a

9b

9c

Inny syn Bałyki, Sozon Jackowicz, używał pieczęci ze zbliżonym znakiem w tarczy hiszpańskiej, której towarzyszy hełm z labrami i pawim piórem¹¹. W polu tarczy znajduje się znak powstały z połączenia litery **W** z literą **T**; nad tarczą dwie litery: **SB**. Pieczęć jest ośmioboczna, o wymiarach: 16 mm x 14 mm, a znany jej odcisk pochodzi z 2 maja 1622 r.

9d

Z kolei na sygnecie rajcy kijowskiego Michała Jackowicza Bałyki z roku 1639 widzimy już inną konstrukcję znaku. W polu pieczęci umieszczono bowiem półokrągłą barokową tarczę ze znakiem w postaci trzech wrębów, z których środkowy jest dłuższy, które od góry przecina dwuramienny filar pod sześcioramienną gwiazdą, a nad tarczą widzimy trzy strusie pióra¹². Pieczęć jest ośmioboczna, jej rozmiary wynoszą: 13 mm x 11 mm. Jest ona poświadczona odciskami z lat 1639–1644.

¹⁰ IP НБУВ, Ф. 301, спр. 517 Л, арк. 212 зв.; ЦДІАУК. Ф. 221, оп. 1, спр. 57, арк. 1 зв.

¹¹ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (cyt. dalej: AGAD), Archiwum Zamoyskich (cyt. dalej: AZ), sygn. 337, k. 35; Н. Білоус Н. *Київ наприкінці XV–в першій половині XVII ст. Миська влада і самоврядування*, Київ 2008, s. 153–155.

¹² ЦДІАУК, Ф. 62, оп. 1, спр. 3, арк. 34 зв.

9e

Zestawienie tych przykładów pokazuje, że przedstawiciele rodziny Bałyków używali pieczęci z nieco odmiennymi wizerunkami.

Rajca, a potem wójt kijowski, Semen Konaszkowicz w 1574 r. używał także ośmiobocznej pieczęci o wymiarach: 13 mm x 10 mm. Wyobrażała ona w polu pieczęci renesansową tarczę, na której znak w postaci dwuramiennego krzyża nad półkolem, barkiem ku dołowi. Powyżej napis cyrylicą: **КН СЕМ** (skrót od nazwiska i imienia¹³).

10a

Jego syn, rajca kijowski Artem Semenowicz Konaszko, w polu pieczęci (z dokumentu z 30 marca 1610 r.) umieścił wizerunek dwuramiennego krzyża w renesansowej tarczy, powyżej napis cyrylicą: **АСК**. Jest to pieczęć ośmioboczna o wymiarach: 14 mm x 12 mm¹⁴.

10b

10c

10d

Roman Garwolitin używał pieczęci owalnej o wymiarach: 15 mm x 13 mm. Umieszczony na niej znak wyobrażał krzyż z potrójnie rozgałęzioną podstawą. Nad tarczą znajduje się początek imienia dysponenta zapisany cyrylicą: **ПОМ**¹⁵.

¹³ ІР НБУВ, Ф. 307, спр. 536, арк. 11.

¹⁴ ІР НБУВ, Ф. 301, спр. ДА 517 Л, арк. 235.

¹⁵ ЦДІАУК, Ф. 62, оп. 1, спр. 3, арк. 21.

11

Z kolei na pieczęci Jacka Hryckowicza z 1622 r. widzimy znak krzyża, którego ramię przecina dwa półkola barkami ku sobie. Pieczęć jest owalna o wymiarach: 14 x 12 mm. Ponad tarczą widnieją cyryliczne litery: П О М¹⁶. Jej odcisk zachował się przy dokumencie datowanym na 20 sierpnia 1622 r.

12

Natomiast na pieczęci rajcy Hryhorija Matwijowicza Czerewczeja z 1598 r. w renesansowej tarczy umieszczono zwykły wizerunek swastyki w formie krzyża z zakrzywionymi końcami. Jest to pieczęć owalna o wymiarach: 14 mm x 13 mm, nad tarczą cyryliczne inicjały: Г М.

13

Swastykę wykorzystywali także w swoich herbach przedstawiciele znanego rodu kijowskiego Czerewczejów. I tak rajca Matwiej Wasilowicz Czerewczej w roku 1598 odcisnął pieczęć z wizerunkiem przekreślonej literą S strzały w lewy skos grotem ku górze w renesansowej tarczy. Była to owalna pieczęć o wymiarach: 16 mm x 15 mm. Z umieszczonych nad tarczą inicjałów czytelna jest jedynie litera: М¹⁷.

¹⁶ ЦДІАУК, Ф. 220, оп. 1, спр. 101, арк. 2.

¹⁷ ЦДІАУК, Ф. 62, оп. 1, спр. 3, арк. 24 зб.

14

Podobnego godła używał na swojej pieczęci w latach 1598–1600 Jacko Wasilowicz Czerewczej, lecz w tym przypadku znak miał formę przekreślonej literą Z na opak strzały w lewy skos grotem ku górze. Pieczęć owalna ośmioboczna o wymiarach: 16 mm x 14 mm¹⁸, z cyrylicznymi inicjałami: АК nad tarczą.

15

Znak z wizerunkiem litery X z zakrzywionymi końcami przedstawiono na pochodzącej z 1621 r. pieczęci Apolonii Czerewczyjowny, córki rajcy Wasila Czerewczeja, a żony klucznika i horodniczego kijowskiego Stanisława Wigury¹⁹. Pieczętka była owalna o wymiarach: 14 mm x 12 mm, nad tarczą litery: АС.

16

Do najczęściej wykorzystywanych przez mieszczan kijowskich godła należały wizerunki „krzyżopodobnych” znaków. Rajca kijowski Filon Szerszniewicz korzystał z pieczęci z wizerunkiem krzyża w półokrągłej tarczy barokowej (odcisk przy dokumencie z 11 lutego 1636 r.)²⁰. Pieczęć owalna o wymiarach: 16 mm x 14 mm, w górze napis: ІР.

¹⁸ Tamże, k. 24v, 25v.

¹⁹ ІР НБУВ, Ф. 2, спр. 20756.

²⁰ ІР НБУВ, Ф. 301, спр. ДА 517 Л, арк. 174 зв.

Znak w formie krzyża ze swastyką w barokowej tarczy znajdujemy na odcisku sygnetu rajcy kijowskiego Bogdana Somkowicza (1635–1639). Pieczętka ta była owalna, miała wymiary: 16 mm x 14 mm²¹. Ten urzędnik miejski z długoletnim stażem po wojnach kozackich Bogdana Chmielnickiego stał na czele urzędu miejskiego i był wybrany wójtem w 1654 r.

Wizerunek ze znakiem strzały skierowanej grotem w górę odnajdujemy na barokowej tarczy z odbitki rajcy kijowskiego Onisima Chodkowicza z lat 1598–1600²².

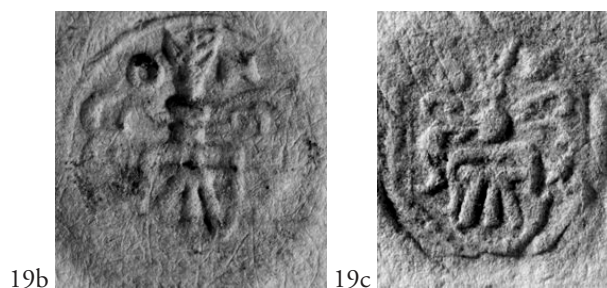

Pieczętka była okrągła, o średnicy 12 mm, ponad tarczą widoczny jest napis cyrylicą: **ОНИ**. Po 10 latach burmistrz nieco zmienił wizerunek na pieczęci i w latach 1610–1622 używał znaku z potrójnym rozgałęzieniem u dołu w renesansowej tarczy, nad którym widzimy hełm z labrami i pawim piórem w klejnocie²³. Pieczętka była owalna o wymiarach: 15 mm x 13 mm. Ponad tarczą umieszczono zapisany cyrylicą skrót imienia dysponenta: litery **ОН** (Онисим [Onisim]).

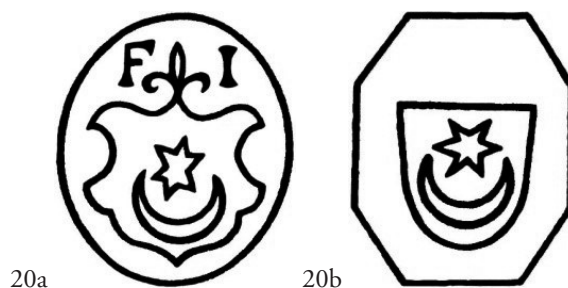
²¹ ЦДІАУК, Ф. 62, оп. 1, спр. 3, арк. 29 зв., 34 зв.

²² ЦДІАУК, Ф. 62, оп. 1, спр. 3, арк. 24 зв., 25 зв.

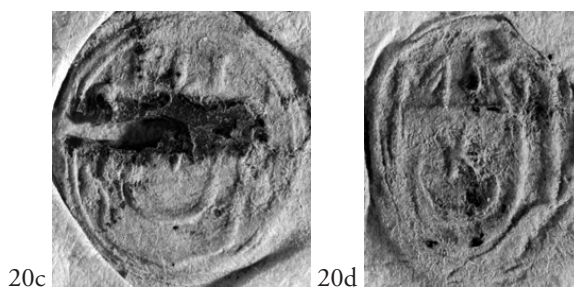
²³ ІР НБУВ, Ф. 301, спр. ДА 517 Л, арк. 215 зв., 235; ЦДІАУК, Ф. 221, оп. 1, спр. 62, арк. 2.

Wizerunek gwiazdy znany jest z dwóch odcisków sygnetu Firiana Iwanowicza, rajcy kijowskiego pochodzenia ormiańskiego. Pierwszy zachowany jest przy dokumencie datowanym na 30 marca 1610 r. Była to owalna pieczęć o wymiarach: 14 mm x 12 mm, z *incipitem* imienia dysponenta ponad tarczą: **FI**²⁴.

Kolejne warianty jego pieczęci mają kształt ośmioboczny i wymiary: 14 mm x 11 mm. Godło zostało umieszczone w tarczy renesansowej, a na odcisku z 1623 r.²⁵ w tarczy hiszpańskiej. W obu przypadkach widzimy na nich sześcioramienną gwiazdę nad księżycem. Warto zwrócić uwagę na pochyloną pozycję gwiazdy w obu pieczęciach, co nie pozwala utożsamiać tego wizerunku z polskim herbem Leliwa.

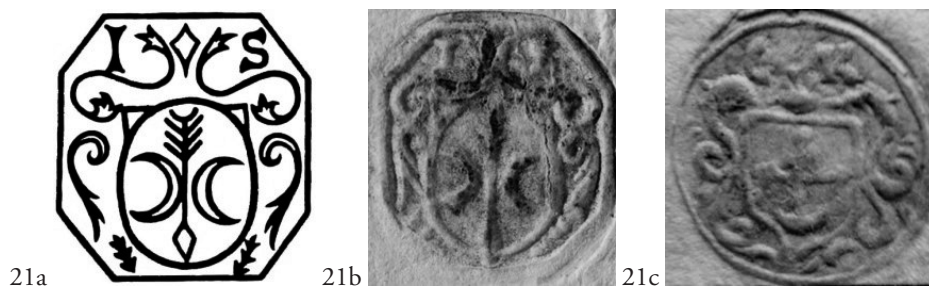

Wizerunek dwóch księżyców w słup barkami ku sobie, między którymi umieszczono strzałę skierowaną grotem w dół, w owalnej barokowej tarczy, znajduje się na pieczęci burmistrza kijowskiego Iwana Daniłowicza Skazki, znanej z lat 1620–1635²⁶. Pieczęć jest ośmioboczna, jej wymiary wynoszą: 15 mm x 13 mm, napis u góry: **IS**.

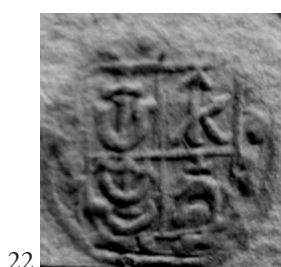
²⁴ NBUV. IR, Z. 301, sygn. DA 517 L, k. 235.

²⁵ Ibidem, k. 212v.

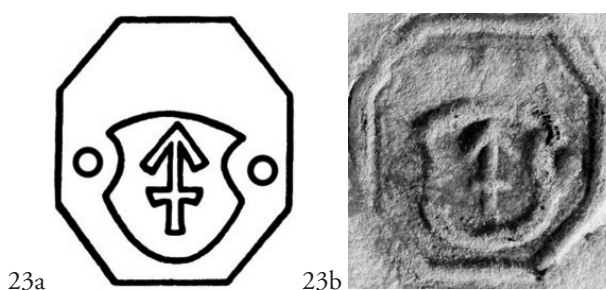
²⁶ IP НБУВ, Ф. 301, спр. ДА 517 Л, арк. 220; ЦДІАУК, Ф. 62, оп. 1, спр. 3, арк. 29 зб.

Bardzo ciekawy, złożony, herb pojawia się na pieczęci rajcy Kyryła Andrzejewicza Pindiurowicza (zachowanej przy dokumencie z 26 listopada 1644 r.). W polu pieczęci znajduje się półokrągła barokowa tarcza, podzielona na cztery pola w krzyż: w pierwszym — miecz sztychem w dół, między ocelami podkowy na opak; w drugim polu — znak strzały z ukośną odnogą po prawej stronie i dwiema odnogami po lewej; w trzecim polu — znak w formie kotwicy z grotami na końcach, a poniżej krzyż nad sierpem księżyca; w polu czwartym — podkowa z krzyżykiem zaćwieczonym na barku, taki sam krzyżyk pośrodku luzem (herb Luba). Pieczęć jest ośmioboczna, a jej wymiary wynoszą: 17 mm x 15 mm²⁷.

Rajca kijowski ormiańskiego pochodzenia Wasil Chursowicz w latach 1620–1623 używał pieczęci z wizerunkiem przekreślonej strzały grotem ku górze w tarczy renesansowej²⁸. Pieczęć była ośmioboczna o wymiarach: 14 mm x 13 mm.

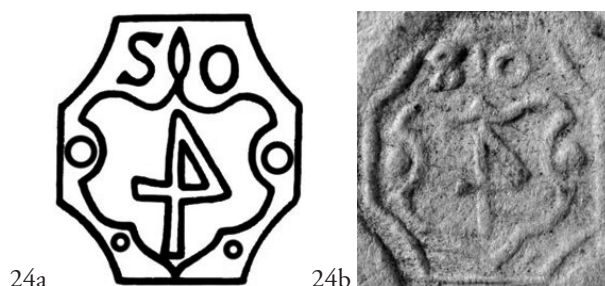

Ciekawy wizerunek umieścił na swojej pieczęci Kozak Sawa Ostapowicz Skryl (syn rajcy Ostapa Skryła): w polu jego pieczęci znajduje się renesansowa tarcza, w której znak w formie krzyża z trójkątem w lewym górnym rogu. Pieczęć jest ośmioboczna o wymiarach: 12 mm x 11 mm. Jej odcisk zachował się przy dokumencie datowanym na 23 lipca 1620 r.²⁹

²⁷ IP НБУВ, Ф. 1, спр. 5449, арк. 42.

²⁸ IP НБУВ, Ф. 301, спр. ДА 517 Л, арк. 212 зб., 220.

²⁹ IP НБУВ, Ф. 301, спр. 517 Л, арк. 220.

Warto zauważyć, że dużo odcisków pieczęci mieszczańskich jest uszkodzonych i zachowało się w złym stanie, co powoduje trudności w rekonstrukcji ich wizerunków.

Pieczętki urzędników wołyńskich

Równie interesujące są osobiste pieczęcie mieszczan i urzędników wołyńskich. Znamy je głównie z pojedynczych egzemplarzy zachowanych w Archiwum Sanguszków przechowywanym w Archiwum Narodowym w Krakowie. One są cenne także z tego względu, że nie zachowały się księgi miejskie wołyńskie z tego okresu, dlatego zazwyczaj posiadamy skąpe informacje o ich dysponentach albo w ogóle nie jesteśmy w stanie ich zidentyfikować.

Najwcześniejszy odcisk takiej pieczęci (1 maja 1540) związany jest z osobą mieszczanina z powiatowego miasta Włodzimierz o nazwisku Jazwa Rubrecht Buchnart, który zapewne był kupcem pochodzenia niemieckiego. W polu jego pieczęci widzimy turniejową tarczę, na której znajduje się znak w formie wydłużonego krzyża, któremu towarzyszą u dołu dwa krzyże ukośne. Ponad tarczą znajdują się litery: **RB**. Pieczęć jest owalna o wymiarach: 15 mm x 14 mm³⁰. Przy dokumencie zachował się jego podpis wykonany cyrylicą: Рубрехтъ Бухнартъ Азѡа.

Łucki rajca Stec Birkoz był urzędnikiem miejskim z wieloletnim stażem³¹. Odcisk jego pieczęci zachował się przy dokumencie datowanym na 25 maja 1554 r. Przedstawia on w polu pieczęci renesansową tarczę, na której wyobrażono znak w formie rozwidlonego u dołu krzyża pod półkolem barkiem ku górze. Powyżej tarczy widoczny jest napis cyrylicą w lustrzanym odbiciu: ЦТЕЦ. Pieczęć jest okrągła, a jej średnica ma 15 mm³².

³⁰ ANK, ASang, teka IV, plik 9.

³¹ N. Biłous, *Urzędnicy miejscy Łucka w XV–XVII wieku. Spisy, Spisy urzędników miejskich z obszaru dawnej Rzeczypospolitej, Śląska i Pomorza Zachodniego*, t. 7, *Ziemie Ruskie*, z. 3, Łuck, Toruń 2017, nr 82, 83.

³² ANK, ASang, teka VIII, plik 25.

26

Mieszczanin krasnostawski i łucki Iwan Illaszewicz (Iliaszow) zostawił odcisk swojej pieczęci przy dokumencie z 1569 r. Wyobrażono na niej renesansową tarczę, na której znak w postaci dwuramiennego krzyża ze skrzyżowanymi trójkątnymi zakończeniami ramion, przekrzyżowanymi z drugiej strony. Napis w otoku wykonany cyrylicą głosi: ИВАНЪ ИЛЬАШОВЪ. Pieczęć jest okrągła, ma średnicę 15 mm³³.

27

Wójt turzyski Kuźma korzystał z pieczętki, której odcisk zachował się przy dokumencie z 14 stycznia 1548 r. Wyobraża ona w polu pieczęci renesansową tarczę, na której widnieje znak w postaci cyrylickiej litery П pod krzyżem. Powyżej tarczy widoczne są litery: IC*. Pieczęć ma kształt owalny, a jej wymiary to: 14 mm x 12 mm³⁴.

28

Pieczęć ze zbliżonym wyobrażeniem posiadał Bogdan Kuźminicz, pisarz komory zasławskiej. Odcisk jego sygnetu zachował się przy dokumencie z 25 maja 1554 r. W polu pieczęci znajduje się renesansowa tarcza herbowa, na której umieszczono znak w formie półpięścienia barkiem ku górze, na którym zaćwieczono krzyż. Pieczęć jest owalna, jej wymiary wynoszą: 15 mm x 14 mm³⁵.

³³ ЦДІАУК, Ф. 44, оп. 1, спр. 1, арк. 95.

³⁴ ANK, ASang, teka VI, plik 19.

³⁵ Ibidem, teka VIII, plik 25.

29

Z kolei mieszczanin kowelski Wańko Godewicki zostawił po sobie odcisk pieczęci przy dokumencie datowanym na 5 kwietnia 1548 r. W polu pieczęci wyobrażono naciągnięty łuk ze strzałą skierowaną grotem ku dołowi. Nad wyobrażeniem umieszczono zapisany cyrylicą początek imienia dysponenta: BAH. Pieczęć ma kształt owalny i wymiary: 13 mm x 12 mm³⁶.

30

Rajca łucki Wojciech Tyski dysponował pieczęcią, której odcisk zachował się przy dokumencie wystawionym 25 maja 1554 r. Wyobraża on w polu pieczęci renesansową tarczę, na której podkowa z krzyżykiem pośrodku, powyżej księżyc. Nad tarczą inskrypcja: WI. Pieczęć jest owalna, a jej wymiary wynoszą: 15 mm x 13 mm³⁷.

31

Rajca łucki Hryhory Posolejko, urzędnik miejski z wieloletnim stażem (1560–1568)³⁸, korzystał z pieczęci, na której umieszczono jego imię. Odcisk jej znajduje się przy dokumencie datowanym na 1558 r. Wyobraża ona w polu pieczęci renesansową tarczę, na której znajduje się znak w postaci litery M pod krzyżem kawalerskim. Powyżej wykonany cyrylicą napis: ГРИКОР. Ma ona kształt owalny, a jej wymiary wynoszą 16 mm x 14 mm³⁹.

³⁶ Ibidem, teka VI, plik 25.

³⁷ Ibidem, teka VIII, plik 25.

³⁸ N. Biłous. *Urzędnicy miejscy Łucka*, nr 84.

³⁹ ЦДІАУК, Ф. 220, оп. 1, спр. 673, арк. 2 зб.

32

Fedor Hryhoriewicz Nowosielecki, wójt krzemieniecki (1567), odcisnął swoją pieczęć przy dokumencie datowanym na 11 września 1589 r. W jej polu znajduje się renesansowa tarcza, na której znak w formie grotu strzałki nad pomłóścią o przełożonych końcach. Powyżej umieszczono inskrypcję: **FN**. Pieczęć ma kształt ośmioboczny i wymiary: 13 mm x 11 mm⁴⁰.

33

Podsumowując, należy stwierdzić, że omawiane pieczętki ukazują różnorodność używanych przez mieszczaństwo znaków. Ich fundamentem były różne konstrukcje literowe, krzyże, strzały, pierścienie, półkola. Określenie dróg przenikania tych motywów na pieczęcie może być jednym z celów przyszłych badań. Umieszczane zazwyczaj powyżej tarczy, rzadziej w otoku, inskrypcje pozwalają na identyfikację dysponentów przez wskazanie ich imienia albo inicjałów imienia i nazwiska. Pod względem kształtu pieczęcie te wykazują większe zróżnicowanie w porównaniu z pieczęciami używanymi w innych regionach dawnej Rzeczypospolitej — tu przeważają kształty okrągłe, owalne i ośmioboczne.

W porównaniu z zabytkami z innych regionów Korony Polskiej (później – Rzeczypospolitej), analizowany materiał jest skromny ilościowo, a przez to bardzo fragmentaryczny. Jednocześnie należy jednak podkreślić, że są to obiekty dość zróżnicowane zarówno pod względem formy, jak i treści. Stanowią przy tym istotny materiał porównawczy, wzbogacający naszą wiedzę o społeczeństwie miejskim wczesnonowożytnego Kijowa i miast Wołynia. Oczywiście należy zdawać sobie sprawę z ograniczeń interpretacyjnych wynikających z nikłej podstawy źródłowej. Aby chociaż częściowo ją rozszerzyć, konieczne będzie sięgnięcie do innych materiałów źródłowych. Poszerzenie podstawy źródłowej pozwoli na sformułowanie hipotez roboczych, których weryfikację przyniosą dalsze badania. Kontynuacja kwerendy archiwalnej pozwoli też na określenie specyfiki osobistych pieczęci, którymi posługiwano się we wschodnich regionach dawnej Rzeczypospolitej.

⁴⁰ ANK, ASang, teka XVII a, plik 74.

Bibliografia załącznikowa

Biłous N., *Urzędnicy miejscy Łucka w XV–XVII wieku. Spisy, Spisy urzędników miejskich z obszaru dawnej Rzeczypospolitej, Śląska i Pomorza Zachodniego*, t. 7, *Ziemie Ruskie*, z. 3, Łuck, Toruń 2017.

Білоус Н., *Київ наприкінці XV–в першій половині XVII ст. Міська влада і самоврядування*, Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», Київ 2008.

Білоус Н., *Привілей на шляхетство киянам Ходикам-Кобизевичам 1589 року*, „Сфрагістичний щорічник” 2012, т. 2, s. 297–302.

Білоус Н., Однороженко О., *Геральдика київських міщан другої половини XVI–першої половини XVII ст.*, „Сфрагістичний щорічник”, т. 2, Інститут української археографії і джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАНУ, Київ 2012, s. 283–296.

Natalia Biłous, *Personal stamps of Kiev and Volhynian burghers from the sixteenth and first half of the seventeenth century. Catalogue materials.* The aim of this article is an attempt to present and systematise according to family marks a certain part of the personal stamps or gmerks of representatives of the urban elite of Kyiv and some Volyn cities (33 persons in total) from the early modern period. The stamps in question demonstrate the variety of use of family marks. This material is quantitatively modest, very fragmentary, interesting for comparison, and enriches our knowledge of the early modern urban society of Kyiv and Volhynia.

Keywords: sfragistics, personal stamps, signets, family marks, townspeople, Kyiv, Volhynia, 16th century, first half of 17th century.

Nota o autorze

Natalia Biłous — doktor habilitowany, starszy pracownik naukowy Instytutu Historii Ukrainy Narodowej Akademii Nauk Ukrainy w Kijowie. Jest autorką czterech monografii, dwóch katalogów wydanych w Polsce oraz blisko 100 innych publikacji naukowych w Ukrainie i Polsce. Zainteresowania badawcze: historyczna urbanistyka, źródłoznawstwo, historia społeczna Wołynia i Naddnieprza XVI–XVII w., testamentologia, sfragistyka (e-mail: bilnat2009@gmail.com).

Information about the author

Natalia Biłous — Doctor of Historical Sciences degree, Senior Research Fellow of the Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine in Kyiv. The author of four monographs, two catalogs in Polish and more than 100 articles published in Ukrainian and Polish in professional journals. Research interests: urban history, source study, social history of Volhynian and Kyiv voivodeships, testamentology, sigillography (bilnat2009@gmail.com).